

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Досліджуються ціннісні параметри діяльності сучасної української політичної еліти та напрями удосконалення її ціннісних та моральних пріоритетів з урахуванням наукового доробку Вячеслава Липинського.

Ключові слова: політична еліта, політична діяльність, політичні цінності, трансформаційне суспільство.

Paszkowa Oksana. Wartościowy wymiar działalności elity politycznej w warunkach społeczeństwa transformacyjnego.

Autorka bada wartościowe parametry działalności współczesnej ukraińskiej elity politycznej i kierunki doskonalenia jej priorytetów wartościowych i moralnych w świetle dorobku naukowego Wacława Lipińskiego.

Słowa kluczowe: elita polityczna, działalność polityczna, wartości polityczne, społeczeństwo transformacyjne.

Пашкова Оксана. Ценностное измерение деятельности политической элиты в условиях трансформационного общества.

Исследуются ценностные параметры деятельности современной украинской политической элиты и направления совершенствования ее ценностных и моральных приоритетов с учетом научных достижений Вячеслава Липинского.

Ключевые слова: политическая элита, политическая деятельность, политические ценности, трансформационное общество.

Pashkova Oksana. Value measurement of the political elite activity in the conditions of transformation society.

Being studied the values operation factors of activity of modern Ukrainian political elite and the directions of improving its values and moral priorities in the light of scientific achievements by Viacheslav Lypynsky.

Key words: political elite, political activities, political values, transformational society.

Загальновідомо, що одна з перших спроб творення елітарної теорії на українському ґрунті пов'язана саме з ім'ям В'ячеслава Липинського. Як і світові класики елітизму, В. Липинський був переконаний у тому, що в кожній нації завжди існувала й існує активна меншість, яка керує, і пасивна більшість, якою керують. Український мислитель пише, що «є більша або менша, така або – в залежності од історичної епохи та відмінних умов існування – інша група людей, що кермує нацією, стоячи на чолі її політичних організаційних установ, що витворює певні культурні, моральні, політичні і цивілізаційні вартості» [1, с. 130]. Цю групу осіб В. Липинський називає «національною аристократією», яка повинна формуватися з найсильніших, найдібніших і найавторитетніших осіб усіх класів суспільства. Вчений стверджував, що ні етнографічна спільність, ні мова, ні окрема територія самі собою не творять націю. Останню творять якісь активні групи серед етнографічної спільності, тобто якась частина населення або група, що ініціює появу та виробляє шляхи втілення об'єднуючих політичних цінностей, на ґрунті яких формується нація. Ця аристократична група і керує всією нацією, стоячи на чолі її політичних організаційних установ [1, с. 131].

У «Листах до братів-хліборобів» сформульовано важливі передумови, необхідні для утворення незалежної Української держави, пов'язані, передусім, з формуванням і функціонуванням провідної або правлячої верстви. Без активної участі частини старої, правлячої ще за панування метрополії, верстви Україна не визволиться і залишиться колонією. В. Липинський сформулював теорію про нову еліту, що виникає на певному історичному відрізку часу та здатна керувати процесами національного відродження. Цю еліту він називає активними провідниками. Якщо українська інтелігенція не підтримає своїм впливом на народ

цю частину еліти, а також активну частину старого правлячого класу, то новостворена верства не зможе перемогти ту частину еліти, яка притримуватиметься орієнтації на метрополію. Тобто, якщо не настане об'єднання в одну нову українську провідну верству старих правлячих елементів з новими активними провідниками, які виділятимуться з народних мас, то теж не повстане Українська Держава, оскільки старі пани будуть слабкими та законсервованими, а нові – малодосвідченими і надто революційними, щоб бути спроможними одні без одних Україною правити.

Таким чином, виникне і прийде до влади справжня, повноцінна еліта. Крім цього, очолити владу мають «персонально ті, що самі ... продукують хліб і товари, що володіють засобами продукції (землею і фабриками), мають матеріальну силу для правління і для відповідальності за правління націями» і які до того ж «своїми особами і своїм матеріальним добром: землями і фабриками, нести відповідальність за свою владу, за своє правління» [1, с. 153-154].

Отже, під «національною аристократією», мислитель розуміє не родову аристократію, а групу «найкращих в даний історичний момент серед нації людей, які найкращі серед неї тому, що власне вони в даний момент являються організаторами, правителями і керманичами нації» [1, с. 131]. Таким чином, В. Липинський був переконаний, що до цієї провідної групи повинні потрапляти люди, незважаючи на їхнє походження та майновий стан, але національна аристократія має володіти двома основними прикметами, без яких вона не може існувати: матеріальною силою та моральним авторитетом. До того ж, матеріальну силу вона повинна була мати «більшу, ніж яка-небудь інша група в нації» [1, с. 136]. А для того, щоб мати таку матеріальну силу, національна аристократія повинна хотіти правити, вміти задля цього жертвувати і ризикувати своїм життям, володіти технічними засобами війни та оборони (державою, зброєю та армією), і технічними засобами економічної продукції (землею, фабриками та машинами). Саме володіння засобами продукції, а не грошима, є основною ознакою матеріальної сили. Гроші ж, на думку В. Липинського, є лише попередньою продукцією і тому становлять собою лише номінальну, а не реальну матеріальну силу [2, с. 138-139]. Ця група людей і повинна відповідати персонально і своїм матеріальним добром (землями і фабриками) за свою владу і правління [1, с. 154].

Загалом, науково-теоретичний доробок В. Липинського підпорядковувався прагненню створити теоретичні засади реалізації великої мети – відродження української державності на базі власних національно-політичних традицій, а еліта, як національно свідомо провідна верства населення, покликана вирішити це важливе завдання. З цього приводу В. Липинський зазначав, що «керівництво в перетворенні усякого пасивного, хоча й відмінного від інших, але часто національно несвідомого колективу в організовану, усвідомлюючу себе націю, і керівництво у творенні нових форм громадського життя вже усвідомленої нації скрізь і завжди виконує певна активна меншість, яка завдяки своїй моральній і матеріальній силі висувається на чолі нації і творить динамічні – матеріальні і духовні – громадські цінності, що потім переймаються і присвоюються пасивною більшістю нації, об'єднуючи її весь час в один суцільний, усвідомлюючий себе національний організм» [1, с. 10].

Враховуючи проблематику даної статті, необхідно звернути увагу на ще одну наукову позицію В. Липинського. Мислитель переконаний, що коли провідна верства нації має слабку пам'ять, слабку свідому волю і слабку інтелігентність при сильній емоційності та коли вона не хоче розвивати своєї пам'яті, волі й інтелігентності, то нація з такою провідною верствою не може мати ані політичної культури, ані побудованого на ній власного державного життя. Така нація, як зазначав В. Липинський, «може тільки вічно «відроджуватися», перебувати в стадії вічного політичного булькотіння та стихійного примітивізму, в стадії недорозвиненої, незреалізованої, недержавної нації...» [1, с. 353].

Узагальнюючи думки видатного мислителя та політичного українця В'ячеслава Липинського, варто зазначити, що, попри наявну хронологічну віддаленість, концепція політичної еліти перегукується з реаліями сьогодення. Сучасний дослідник української еліти С. Вовканич, аналізуючи окремі положення теорії В. Липинського, виділяє специфічні для України функції та ролі, які повинна виконувати національна еліта:

- роль вирівнювача рівнів окремих регіонів України щодо державницьких і духовних цінностей, національної свідомості, історичної пам'яті, традицій;
- роль консолідатора нації в політичному, регіональному, мовному та культурному аспектах, тобто створення єдиної етнічної та політичної української нації;
- роль подвижника національної ідеї, мрії, їх трансформації у нових історичних обставинах, морального розвитку нації; турботи про майбутнє, надання «життєвого ліфта» молоді та прийдешньому поколінню;
- роль продуцента та відповідального за якість рішень, тягар їх вибору, тактику та стратегію реалізації у системі внутрішньої і зовнішньої життєдіяльності України щодо її державотворчих завдань та національних інтересів [3, с. 31-34].

Водночас, відкритим сьогодні залишається питання ціннісного виміру діяльності політичної еліти, адже загальновідомо, що питання про цінності стає особливо актуальним саме за умов трансформації суспільства. В умовах кардинальних змін звичні стереотипи, традиції та норми не спрацьовують, і тоді виникає потреба у переосмисленні ролі та значення цих цінностей у політичній діяльності, доцільності їх використання, переоцінці їх змісту.

Що ж до самих політичних еліт, то у суспільствах, які переживають трансформацію, вони можуть бути згруповані наступним чином:

- ідеологічно єдині еліти (згуртовані, уніфіковані, зцементовані на ґрунті ідеології або ідеї, вони вирізняються високою стабільністю);
- консенсусно єдині еліти (за своїм характером плюралістичні, але консенсусно єдині);
- розділені еліти (розділені, дезінтегровані, їх різні фракції ведуть безкомпромісну боротьбу одна з одною).

Зрозуміло, що в сучасній Україні, на превеликий жаль, домінує третій тип політичної еліти.

Глобальні зміни в соціально-політичній, економічній, технологічній сферах суспільства спричиняють серйозні трансформації культурних основ функціонування суспільства – життєвих настанов, цінностей політичних та ідеологічних уподобань, ставлення до моралі та традицій тощо. Особливе місце в ціннісній системі суспільства займають цінності політичні.

Не вдаючись до аналізу величезної кількості дефініцій та трактувань поняття цінність, зазначимо, що цінності обумовлюють специфіку поведінки і вибору особистістю чогось у соціальному середовищі в тому числі й у політичній сфері. Політичні цінності є сукупністю ідей, уявлень і відповідних психологічних утворень, що визначають вибір методів діяльності, міру послідовності їх реалізації і застосування на практиці. Уже зазначалося, особливого значення вияв політичних цінностей набуває в кризові та трансформаційні періоди, коли суспільство вимагає чітких орієнтирів для подальшого розвитку, а характерною рисою трансформаційних суспільств є кардинальна зміна цінностей.

Якщо в цілому замислитися про ціннісні параметри діяльності сучасної політичної еліти, то, перш за все, варто зазначити, що протягом усіх років незалежності українській політичній еліті бракувало і бракує сьогодні, передусім, державницької відповідальності за практичні дії, а також, власне, політичної культури. Варто також зазначити, що В'ячеслав Липинський в свій час наголошував: політична культура – це глибоке усвідомлення елітою свого не просто класового, але національного інтересу і активна творча діяльність з його реалізації в процесі служіння своїй державі та в здобутті політичної влади [2].

На жаль, для багатьох представників нинішньої української еліти здобуття влади є самометою, егоїстичним, але не державницько-національним прагненням. Якщо ж послуговуватися загальновідомою типологією політичної культури за Г. Алмондом та С. Вербою, що виявляється у трьох основних чистих типах політичної культури: патріархальному (низький рівень зацікавленості в політичних процесах); підданському (коли люди беруть участь у громадському житті, однак позбавлені можливості реально впливати на політичне життя) та активістському (залучення людини, громади до політичних процесів) та в змішаних типах політичної культури: патріархально-підданському, піддансько-

активістському і патріархально-активістському [4], то необхідно констатувати, що сьогодні в Україні домінує патріархально-підданський тип (хоча для демократичного поступу держави, як відомо, ефективною є так звана громадянська культура – активістська політична культура, в якій наявні елементи патріархальної і підданської культури), адже значна частина української еліти має підданські настрої та орієнтації, а подекуди навіть патріархальні, тому, що багатьом представникам української політичної еліти вигідніше «гратися» в політику, аніж працювати в ній в державних інтересах. Власне, красномовним прикладом цієї гри є будь-яка виборча кампанія, коли боротьба ведеться не стосовно пошуку шляхів виходу із кризи та обговорення моделей економічного розвитку, а навколо питання мови, питань історичного минулого тощо.

Одним із парадоксів сучасної ціннісної системи вітчизняної політичної еліти є зневажливе ставлення до права (як до провідної управлінської цінності). Чому парадоксів? Тому, що у цьому зневажливому ставленні спостерігається духовна солідарність як правлячої верхівки так і основної маси суспільства. Дію останньої тим більше відчутно тому, що внутрішнє заперечення цінності права підкріплюється й постійною наявністю подвійних стандартів відповідальності, які привчили керівників різного рівня до уникнення будь-якої реальної відповідальності перед суспільством. Сьогодні ці факти набувають загрозливого характеру.

Варто зазначити, що в сучасній Україні ціннісні орієнтири політичної еліти відображають не лише прогресивні способи державного управління, а й традиції радянського періоду розвитку та, навіть, досвід інших, більш ранніх етапів вітчизняної історії. Тож не дивно, що в культурно-професійній свідомості політичної еліти практично недоторканими залишилися етичні погляди, що виправдовують наполегливе прагнення керівників до постійного розширення своїх повноважень.

В житті кожного суспільства, а особливо трансформаційного, мають бути фундаментальні цінності, співвідношення яких, власне, і має визначити його еліта. Серед цінностей особливо виділяються такі діалектично суперечливі цінності, як: свобода і необхідність; держава і ринок. Образно кажучи, чим більше держави, державного регулювання (втручання), тим менше ринку і свободи. Це аксіома, хоча стовідсотково відкидати державне регулювання аж ніяк не слід. Принципово важливо зазначити, що політична еліта в Україні – це еліта ділових кіл. Це не важко зрозуміти, бодай ознайомившись з останнім складом Верховної Ради України та місцевих органів влади.

І, нарешті. Постійно дається взнаки те, що політичній еліті України притаманна надто швидка трансформація за політичними уподобаннями і орієнтаціями. Саме тому вона надто строката, динамічна, часто абсолютно непрогнозовано переходить з одного політичного табору до іншого. Прикро і те, що демократичні сили в Україні за всі роки незалежності так, на жаль, і не спромоглися поставити загальнонаціональні інтереси вище від партійних.

Отже, все вищезазначене дає досить розмитий «ціннісний портрет» політичної еліти, адже за двадцять років незалежності її представники так і не спромоглися витворити ціннісні параметри для трансформаційного суспільства в рамках яких і мала б здійснюватись політична діяльність в сучасній Україні. Адже саме ціннісні орієнтири професійної поведінки, на нашу думку, визначають «портрет» політичної еліти. Але, при цьому вони досить мало залежать від форми правління, співвідношення сил та конфігурації влади. Більше того, система цінностей влади сама визначає ці політичні параметри державного життя. Історичний досвід показує, що жодні зовнішні обставини чи статусні зобов'язання урядовців неспроможні впливати на рішення таким чином, як це роблять власні внутрішні переконання й цінності, уявлення про те, що припустимо і що неприпустимо в політиці. Не що інше, як система політичних цінностей, кристалізує й тиражує зразки політичної поведінки та політичної діяльності.

Який вихід із цієї ситуації? До пріоритетних механізмів налагодження конструктивної взаємодії політичної еліти України й системи її професійних політичних цінностей, на нашу думку, варто віднести:

- зміну парадигми сприйняття політики як такої. Розуміння політики як технології досягнення суспільно визначених цілей визначає встановлення чітких, зрозумілих кожному

правил участі суспільства в управлінні державою, кардинальну зміну типу політичної та управлінської культури;

- розвиток соціальних механізмів «природного» виділення «кращих людей». Мусимо визнати, що Україна як незалежна держава не сформувала власної еліти шляхом відбору – починаючи від обдарованої дитини чи студента до керівника-новатора і патріота.

Однак окрім цілеспрямованого втручання держави в тривалий процес добору, є ще й інші спонтанні чинники, які впливають на механізм становлення національної еліти. Насамперед, це досягнення особи в певній сфері діяльності, її високий статус, новаторська діяльність, визнаний неформальний статус лідера тощо. За цими критеріями національну еліту в Україні нібито маємо. Нібито... Адже процес формування вибраних – надзвичайно копіткий та довготривалий. Плекання національної еліти у розвинених країнах починається вже в сім'ї, продовжується в традиційних елітарних садочках і школах, семінаріях і університетах. Отже, у ньому багато соціального, природного та людського.

Звичайно, сторіччя бездержавного існування України негативно позначилися на процесі формування її політичної еліти, але слова В'ячеслава Липинського, що «...всі громадські цінності були завжди сотворені уміючою панувати над своїми та чужими пристрастями, організованою та непохитною в своїх переконаннях меншістю» [2, с. 10] можуть стати настановою до дії представникам сучасної української політико-управлінської еліти.

Надалі ми продовжимо дослідження основних проблем та напрямів ціннісних та моральних пріоритетів у формуванні культури та політичних мотивацій політичної еліти незалежної України з урахуванням наукового доробку поляка за походженням і великого українця за покликанням В'ячеслава Липинського.

1. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – Київ-Філадельфія, 1995. – 470 с.

2. *Липинський В.* Україна на переломі 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII ст. / В. Липинський – Філадельфія, 1991. – 346 с.

3. *Вовканич С.* Плюралізм еліт і універсалізм елітарності / С. Вовканич // Схід. – 1996. – Березень. – №4. – С. 30-34.

4. *Almond G., Verba S.* The civic culture. Political attitudes and democracy in five nations. Princeton N.Y., 1963. – 237 p.